

Længere væk og ekstremt tæt på

Af Marianne Stang Väland og Søren Houen Schmidt

Opfattelsen af den enerådige arkitektkunstner har længe været under pres, og diskussionen om 'kunstner eller købmand' kan for mange synes kedsommelig. Men det er en væsentlig pointe, at der foregår et fortløbende opgør med arkitekten som værende primært kunstner og håndværker, til fordel for en arkitekt, der i højere grad skal balancere kriterierne tid, kvalitet og økonomi. Pointen er, at denne udvikling påvirker arkitektens selvforståelse. Dette betyder ikke, at de æstetiske aspekter holder op med at være centrale for arkitektens arbejde, men snarere at der i dag er mange andre forhold, der spiller ind, når arkitekten udvikler arkitektur. Det i forvejen ganske elastiske begreb 'arkitektonisk kvalitet' får dermed fortløbende flere kriterier at leve op til.

En central ændring i arkitektens selvforståelse er repræsenteret ved bevægelsen væk fra opfattelsen af arkitekten, tegnestuen og 'signaturen' som centrum, frem mod opfattelsen af kunden som projekternes ultimative omdrejningspunkt.¹ Det kan lyde banalt, idet forholdet mellem arkitekt og bygherre selvfølgelig altid har repræsenteret en følsom balancegang mellem behov, løsninger og økonomi. Men der er en markant forskel på, hvor vi lægger vægten, altså hvilket udgangspunkt vi tager. Med bevægelsen væk fra kunstnerarkitekten er fokus i mindre grad på arkitektens faglige ambition (ofte præget af skiftende tendenser, personlige præferencer eller rent arkitektoniske problemstillinger), og i højere grad på det at kunne operere på et marked – med al den kompleksitet som det i dag indebærer.

Et af de forhold, der har katalyseret denne udvikling, er bygherrerollens ændring gennem de sidste år. Hvor den traditionelle bygherre lod sig lede af (kunstner)arkitektens ideer og udtryk, spiller den moderne bygherre en langt mere aktiv rolle. Det er dette modspil arkitekten i dag skal forholde sig til. I vores videre søgen efter svar på, hvordan bygherrerollen har udviklet sig, og hvilke implikationer denne udvikling har for arkitekten, inviterede vi os selv på kaffe hos Bygherreforeningens direktør, Henrik L. Bang.

Ligesom for arkitekten er det at bygge identitetskabende for den professionelle bygherre. Man kan måske sige, at forholdet mellem arkitekt og bygherre repræsenterer et slags skæbnefællesskab. Relationen præges af en gensidig afhængighed og en lang tradition for kreativt samspil i arbejdet med at udvikle og virkeliggøre det produkt, der skal danne rammen om forskellige former for liv og virke. Hos mange professionelle bygherrer som kommuner, regioner, boligselskaber og lignende flergangsbygherrer er det fagfolk med en baggrund i byggebranchen (arkitekter, ingeniører etc.), der er ansat i bygherrefunktionen. Og ligesom arkitekten ønsker disse altid at bygge noget, der holder i et længere perspektiv: Noget man stolt kan vise frem til børnebørnene. Relationen er altså præget af en fælles faglig referenceramme. Og som Henrik Bang understreger, repræsenterer arkitekterne et uundværligt kreativt input i byggeprojektet; en katalysator som udforsker muligheder og finder alternativer: „Det ville være udelukket ikke at have dem med i processen. Men fordi teknologien, økonomien, funktionaliteten, og forholdet til brugerne i dag er blevet meget mere kompleks, stiller det nogle krav, der gør arkitektens rolle sårbar.”

For skæbnefællesskabet omfatter i dag også engangsbygherren, altså den bygherre, der fx som virksomhedsleder har ansvaret for etableringen af en ny bygning, der skal rumme organisationens professionelle virke. I dag opfattes bygningen ikke blot som organisationens fysiske ramme, men også som et identitetsbærende element, der har til formål at understøtte og afspejle aktiviteter og processer, der ændrer og udvikler sig over tid. For denne bygherre gøres den arkitektoniske designproces til en strategisk ressource: En anledning til at katalysere forandring og bevægelse i organisationen. Det stigende krav om omfattende brugerinddragelse i byggeriets forskellige faser ændrer det traditionelle forhold mellem arkitekt og byg-

herre ganske radikalt. Ved at invitere et stort og broget antal brugere, der ikke har kendskab til arkitektur, nærmere designprocessen, er der tale om typer af input, der generelt set er mindre velkendte for arkitekten. Her er arkitekturen altså identitetsbærende på en anden måde, og koblingen til bygherren bliver langt tættere, end vi kender det fra den traditionelle arkitektoniske designproces.

Domænetab for arkitekten

„Skellet mellem bygherre og arkitekt er blevet større fordi interesseforskellene er blevet større”, siger Henrik Bang. Hvis vi skal sætte dette udsagn lidt på spidsen, kunne vi måske sige, at mens arkitekterne har fastholdt deres interesse i arkitekturens funktionelle og æstetiske muligheder, har bygherrerne udvidet deres interessefelt, fx i forhold til de mange tekniske og sociale forhold som byggeriet omfatter – og som nu tænkes ind i den konkrete skabelsesproces. Situationen har, ifølge Henrik Bang, resulteret i domænetab for arkitekten, der det viser sig to steder i byggeprojektet: Dels i de tidlige faser, dels i udførelsesfasen.

Den første først: Den moderne bygherre er langt mere aktiv i byggeriets tidlige faser. Denne aktivitet omfatter i dag juridiske forhold og udbudsdirektiver, brugerinddragelse forud for udarbejdelsen af konkurrence- eller udbudsprogrammet, forskellige forretningsøkonomiske og -strategiske spørgsmål, for blot at nævne nogle af de aspekter, der gør bygherren til en aktiv spiller. Dengang projekter var mindre komplekse i deres organisering og færre parter var involveret i processen, havde arkitekten mere ansvar i disse indledende faser. Med den stigende tekniske og sociale kompleksitet, som et byggeprojekt i dag opbeholder, er flere aktører og fagligheder bragt i spil: Mange forhold er allerede fastlagt, inden arkitekten kommer ind, samtidig med at byggeprogrammet selv ofte er mere åbent og uklart.²

Der er sket et skred i forholdet mellem arkitekt og bygherre, og det skrider stadig. Lidt karikeret kan man kalde det et skred fra den klassiske arkitekturarrogance til en måske lidt for stor beredvillighed. Men hvad er det for faktorer, der er på spil i denne udvikling, og hvilke udfordringer repræsenterer det for arkitekten? I det følgende kigger vi kort på udviklingen af arkitektens selvforståelse, for så at rette blikket mod bygherren og undersøge, hvilke implikationer udviklingen af denne rolle har for arkitektens arbejde.

„Resultatet er dels, at arkitekten er blevet skubbet lidt væk i de indledende faser og de rådgivende ingeniørfirmaer stort set har sat sig på bygherrerådgivningsdelen. Derudover begynder store konsulentfirmaer med økonomisk baggrund at interesse sig for markedet, mens antropologer og sociologer er blevet interessante for bygherren som procesrådgivere”, siger Henrik Bang. Når dette er vigtigt, er det blandt andet på grund af bygherreorganisationens stigende krav om dialogbaserede processer. Hos en bygherre, fx en kommune, er der et voksende krav om dialog og transparens i projekternes udvikling. Bl.a. fordi bygherrens bagland stiller helt andre krav end for blot få år siden. Da disse krav ligger uden for arkitektens traditionelle fagområde, og flere nye udbydere forsøger at imødekomme dem (bygherrerådgivere, procesrådgivere, etc.), repræsenterer de ofte et domænetab for arkitekten. Så selv om der er en stigende grad af samarbejde mellem praktiserende arkitekter og disse nye bidragsydere, ser deres fagligheder i mindre grad ud til at integreres på tegnestuerne. Det andet domænetab vedrører, ifølge Henrik Bang, udførelsen af byggeriet. Den kompleksitet, som den teknologiske udvikling inden for byggeriets produktion og komponentudvikling har åbnet for, stiller nye kompetencekrav, ikke kun hvad angår selve udførelsen, men også i forhold til koordineringen af aktiviteterne. Mens den traditionelle arkitekt, der ofte også var håndværker, tidligere sad for bordenden i udviklingen af designet, er denne rolle anderledes fordelt i dag, hvor kompleksiteten af input og aktører er højere, og hvor flere opgaver løses uden for byggepladsen. I fremtiden vil det i stigende grad være systemleverandørerne selv, der projekterer og fører tilsyn med deres del af projektet. Henrik Bang forklarer: „Det tyder måske på, at der er en ny arbejdsdeling undervejs. Her kan man forestille sig, at arkitekter fremover vil spille en mindre rolle i selve hovedprojektet end de gør i dag: At arkitektens opgave i byggeriet vil slutte tidligere – medmindre man da opfinder en anden model.”

Den anden model

Hvad kunne sådan en 'anden model' så gå ud på? Henrik Bang vender tilbage til projektets indledende faser, og til forholdet mellem kundens behovsafklaring og arkitektens designarbejde. Han udelukker ikke at arkitekter i langt højere grad kunne komme på spil igen, som katalysator i denne opstart. Han påpeger at de nye proces-orienterede ydelser stadig er uklare, at de tidlige faser er vanskelige, og at processen ofte kører galt. I teknologisk og økonomisk tunge projekter, der bygges op omkring et princip om dialog, er det stadig ofte uklart, hvad det dialogorienterede fokus skal indebære, hvad det skal koste, og hvilke resultater det kan medføre. „Det er endnu ikke rigtig lykkedes at finde en formel for, hvordan man kan skabe et bedre grundlag, så det forsøger vi at udvikle i Bygherreforeningen.

Vi har brug for at udvikle koncepter for, hvordan vi kan håndtere udfordringerne i disse indledende faser. Her kunne man måske forestille sig at arkitekten kunne spille en mere aktiv rolle fremover.”

Moderne byggeprojekters store kompleksitet og de mange aktører, der bidrager til disse projekter, medfører altså potentielt, at arkitekten distanceres fra såvel designopgaven som bygherren. Omvendt indikerer bygherreorganisationens involvering i processen (bl.a. via den stigende anvendelse af organiseret brugerinddragelse i de tidlige faser), at relationen mellem arkitekt og bygherre kunne blive langt tættere. Men den tættere kobling gør også arkitektens rolle mere kompleks idet den nye relation involverer input, forhandlinger og former for samarbejde som rollen, traditionelt set, ikke har indeholdt. Der ligger således stadig et arbejde forude med at blive klogere på, hvad arkitekten skal kunne for at kunne håndtere den type nærhed, som de tidlige faser nu fordrer.

Alle er enige om, at bygherre og brugere ikke skal gøres til designere. For at 'den anden model' kan komme i spil, bliver det formentlig vigtigt at gøre kompleksiteten i de nye input til en ressource for arkitekturens skabelsesproces snarere end til begrænsning af arkitektens rolle. Her står vi måske ved begyndelsen til en ny designpraksis, som tilmed peger tilbage mod arkitektens selvforståelse. Og måske kan den konsensussøgende demokratitradition i dansk arkitektur nyudvikles til en faglig styrke, der endda bidrager til at skabe nye arkitektoniske udtryk i stedet for blot at true den arkitektoniske kvalitet. I denne tilgang bliver evnen til at balancere de mange modsatrettede behov i projektet gjort til selve indfaldsvinkelen. Mange danske arkitekter vil nikke genkendende til det at skulle balancere tekniske, økonomiske og organisatoriske krav. Men fra at acceptere et vilkår til at bruge vilkåret som en egentlig ressource, er der alligevel et stykke vej.

Noter

1. I det seneste nummer af Scenario (02:2010) giver forskningsleder Doc Searls fra Harvard University følgende karakteristik af forholdet mellem virksomheder/rådgivere og deres kunder: "Virksomhederne får ikke kontrollen tilbage, og de kommer ikke i centrum igen. I fremtiden er det kunderne, der styrer dialogen og holder fast på virksomhederne - hvis de er værd at holde fast på."

2. Hertil kommer den konkrete vækst i antallet af love, regulativer og normer, altså byggeriets rammebetingelser. En række af disse krav er fastlagt gennem lovgivningen og er således bestemmende for de designmæssige muligheder arkitekten står overfor. Men der er også reguleringer der baserer sig på skøn, som den enkelte bygherre forholder sig til fra sag til sag. Dette forhold mellem klare og mere uklare forhold gør det til en udfordring for arkitekten at navigere i hvad kravene egentlig repræsenterer, hvor bogstaveligt de skal opfattes, og på hvilken måde de kan udgøre hhv. ressourcer eller begrænsninger på arkitektens design proces (artiklen om konkurrencesituationen anno 2010 beskriver et interessant eksempel på, hvordan disse rammer repræsenterer stor grad af usikkerhed).